

A HATÁRMENTISÉGTŐL AZ INTEGRÁLT HATÁRRÉGIÓIG¹

(From Cross-border Co-operation to the Integrated
Border Region)

LADOS MIHÁLY

A Tér és Társadalom jelen tematikus száma az MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézete „A határmentiségtől az integrált határrégióig” című, a 2002. évi Magyarország–Ausztria Phare CBC Humán Erőforrás Támogatási Konstrukció támogatásával megvalósuló kutatás részeredményeit adja közre.

A határ menti térségek fejlődésében négy egymásra épülő fázist különböztethetünk meg:

- 1) határ menti régiók kapcsolatok nélkül
- 2) kezdődő együttműködések
- 3) együttműködési rendszerek
- 4) integrált határrégió

Az 1980-as évek végétől induló kutatás feltárja, hogy az osztrák–magyar határ menti térség milyen utat járt be az elmúlt másfél évtizedben a fenti fejlődési fokozatokat tekintve. Hol tart napjainkban ez a folyamat? A csatlakozást követően milyen eszközök segíthetik, hogy a vizsgált térségek a társadalom és gazdaság minden területét gazdagon átszövő együttműködési rendszerré, egy, a mindennapok szintjén együtt élő, integrált (határ)régióvá váljanak?

A kutatás célja

A kutatás célja az osztrák–magyar határ menti térségek kapcsolatrendszerének áttekintése az elmúlt 15 évben és egy integrált (határ)régió kialakulásának felvázolása a Magyarország uniós csatlakozását követő időszakban. Az osztrák–magyar határrégió fejlődésében az elmúlt 15 évben (1988-tól) alapvető változások következtek be. A korábban fizikailag is egymástól elzárt terület között egy sokoldalú együttműködési rendszer alakult, amely azt eredményezte, hogy a Nyugat-Dunántúl vált a magyar modernizáció egyik sikertérségévé. A határ menti együttműködések egyben példaként szolgáltak az ország más határrégióiban is, s lényegében az itteni modellek alapján kezdődött meg a kapcsolatok szervezése, a különféle intézményrendszerek kiépítése.

Hasznosnak tűnik, hogy 15 év után átfogó összegzésre és értékelésre kerüljenek az osztrák–magyar határrégióban kialakult együttműködések, azok formái, illetve mindazok az eszközök és intézmények, amelyek ezeket a kapcsolatokat generálták. Az összegzés azért is szükséges, mert Magyarország 2004. május 1-től az Európai Unió tagja lett, s ettől az időponttól egy új helyzet következik be a határ menti együttműködésben. Alapvető kérdés, hogy milyen irányt vesznek az eddigi kapcsolatok, azok jellege, tartalma, intézményi bázisai, a korábban működtetett akcióterei képesek és alkalmasak a megváltozott helyzethez alkalmazkodni. Továbbá nem lényegtelen annak elemzése sem, hogy a jövőben, egy döntően más állapotban (határok teljes megnyitása, a javak és a tőke még szabadabb áramlása, a munkaerőpiacok fokozatos megnyitása) a térség egésze miként fejlődik, a különféle területi szereplőket a változások miként érintik, s milyen programok, akciók szükségesek egy további integrációs szint eléréséhez.

Az osztrák–magyar határrégió helyzetének, jövőbeli fejlődési irányainak a meghatározása nemcsak azért fontos, mert itt tradicionálisabbak a kapcsolatok, nagyobb múltra tekintenek vissza, vagy éppen szervezettebb az intézményrendszer. Azért is szükséges értékelni és elemezni az együttműködések, mert példaértékűvé válhatnak az ország más térségeinek határrégiói számára. Az osztrák–magyar határrégióban kidolgozott fejlesztési modellek, intézményrendszer, együttműködési és kommunikációs formák már eddig is adaptálásra kerültek az ország más határszakaszaira, s azok iránt a jövőben – döntően az európai uniós tagság utáni helyzetben – még nagyobb érdeklődés mutatkozik.

A kutatási program tehát egyrészt összefoglalja, értékeli az osztrák–magyar határ menti kapcsolatok elmúlt 15 évének eredményeit, tapasztalatait, másrészt a kialakult együttműködési bázis alapján előretekint és behatárolja a jövőbeli lehetőségeket, célokat, s az azokhoz vezető programokat, intézményi, finanszírozási feltételeket.

A magyar–osztrák határ menti térség magába foglalja Győr-Moson-Sopron és Vas megye területét, de kialakult együttműködés, azaz az 1995-től működő Phare CBC program, illetve a létrejött West-Nyugat Pannónia Eurorégió, mint az egyik legszélesebb intézményi forma érinti Zala megyét is, így a vizsgálat célterülete a Nyugat-dunántúli régió egésze. A térség a magyar modernizáció legaktívabb zónája, hiszen innen indultak el azok a gazdasági, társadalmi, intézményi kezdeményezések, amelyek nemcsak az ország egészében, hanem kiemelten más határ menti régiókban is példaképként, követendő mintaként szolgáltak. A kutatás osztrák célterülete Burgenland és Bécs tartományokra terjed ki, ezek a régiók értelemszerűen a vizsgálatok centrumában állnak, hiszen ezek az együttműködések konkrét terei. Ugyanakkor az osztrák együttműködés szükségszerűen befoghat más területi egységeket is, ezekre szintén figyelmet kell szentelni a vizsgálatokban.

A kutatás folyamata, módszertani bázisa

A kutatás folyamata több egymásra épülő tevékenységből áll:

- irodalom feldolgozás
- kérdőíves és interjú felmérések a magyar oldalon
- konferenciák és workshopok magyar és osztrák résztvevőkkel
- tanulmányút a határ két oldalán
- határ menti együttműködéssel foglalkozó, területfejlesztési nyári egyetem
- szintetizáló tanulmányok készítése
- tanulmánykötetek kiadása (publikációk) magyar oldalon

(a) *Az osztrák–magyar határregió fejlődését bemutató irodalom feldolgozása:*

A határ két oldalán elvégzett kutatások dokumentumainak, valamint a megjelent irodalom feltárása, összefoglaló elemzése és annotált bibliográfiájának összeállítása.

(b) *A határmentiség változási folyamatainak feltárása:*

A kérdőíves és interjú felmérések négy fő területet fognak át:

- *gazdasági fejlődés és határmentiség:* milyen mértékben mutatható ki a gazdasági teljesítményekben a határmentiség hatása, mely ágazatokban érzékelhetőek ezek a hatások, illetve mely csoportok esetében nem?
- *társadalmi folyamatok és határmentiség:* a gazdasági kapcsolatok nem önmagukban léteznek, azok organikusan épülnek a termelés erőforrásaira, így a munkaerőre, annak minőségére, a munkaerő és a lakosság határon átnyúló migrációjára, az infrastruktúrára és azok határon átnyúló összekötésére, a fejlesztési aktivitásra, az innovációkra és azok átvételére a határ túlsó oldalán, valamint a népesség életminőségére.
- *intézményrendszer és településhálózat:* az elmúlt másfél évtizedben kialakult határ menti „hivatásos” és „informális” együttműködési intézményrendszer vizsgálata, működésük értékelése, befogadó közegeik és hatásaik bemutatása, az akadályozó tényezők feltárása. A nyolcvanas években kinyíló határ elindította a települési vonáskörzetek átalakulását. Vajon a csatlakozást követően nyitottá váló határ milyen irányba mozdítja el ezt a folyamatot? Hogyan alakul át a határ menti városok vonzáskörzete, milyen mértékben terjednek majd ki a határ másik oldalára?
- *programok és projektek:* Az 1995-től működő osztrák–magyar Interreg és Phare CBC programok megvalósult projektjeinek utólagos (ex-post) értékelése a fenntarthatóság és a számszerűsíthető hatások szempontjából.

A 2004. november–decemberben megvalósult felmérések kiterjedtek a lakosságra, a munkavállalókra, a vállalkozásokra, az önkormányzatokra, területfejlesztési társulásokra, intézményekre és nonprofit szervezetekre. Ilyen átfogó primér felmérése a régióknak még soha nem volt korábban. Sajnos elnyerhető forrás hiányában osztrák oldalon nem készült hasonló felmérés.

(c) *Rendezvények:*

- *projektindító osztrák–magyar konferencia:* vizsgálati célok bemutatása
A tendereljárások időbeni elhúzódnása miatt a nyitó konferencia elvesztette értelmét. Ezért 2005. márciusban egy olyan konferenciát szerveztünk, ahol a magyar oldalról prezentáltuk a kérdőíves felmérés elsődleges feldolgozásának eredményeit.
- *magyar oldali workshopok:* a kérdőíves felméréssel fel nem tárt területek együttműködésének a feltérképezése: turizmus és kultúra, közlekedés, természet- és környezetvédelem. A 2005. májusban megrendezett workshopok mindegyikén 4–5 projekt mutatkozott be, amelyek tovább színesítették a magyar–osztrák határ menti együttműködés szerkezetéről, tartalmáról összeűjtött információkat.
- *projektzáró osztrák–magyar konferencia:* a kutatás eredményeinek bemutatása.

(d) *Tanulmányút:*

Egy hetes magyar és osztrák oldali tanulmányút a területfejlesztési szereplőkkel szervezett beszélgetésekkel, Interreg II., Interreg III és Phare CBC projektek helyszíni megismerésével. A tanulmányút során 7 magyar és 3 osztrák oldali projekt látogatása történt meg, amelyekről egységes vázlat szerint esettanulmányok készültek. Az esettanulmányok kiemelten foglalkoztak a partnerség és a projekt továbbélésének kérdéseivel. A meglátogatott projektek döntően a közös 1995–1999 és a 2000–2006 időszakok Magyarország–Ausztria Interreg-Phare CBC programok gazdaságfejlesztési, illetve környezet- és természetvédelmi prioritás körébe tartoztak.

(e) *Nyári egyetem:*

Tíznapos nyári egyetem, az eredeti tervek szerint 16 magyar, 10 osztrák és 2–2 szlovák és szlovén résztvevővel. Sajnos a résztvevők között nem, de az előadók között üdvözölhattünk osztrák vendégeket is. A Nyugat-dunántúli régióból érkező résztvevők 3–3 szlovák és szlovén területfejlesztési szakemberrel egészültek ki. A nyári egyetem keretei között magyar és osztrák megközelítésben előadások hangzottak el a magyar–osztrák határ menti együttműködés másfél-két évtizedes fejlődéséről, a gazdasági együttműködésekről, a társadalmi folyamatokról. A nyári egyetem keretében a résztvevők 12 magyar és 12 osztrák Phare CBC, illetve Interreg IIA és IIIA projektet látogattak meg, és készítettek a tanulmányúttal megegyező szerkezetű esettanulmányt. Az egyes anyagok ezúttal is különös figyelmet fordítottak a partnerségi viszonyokra és a projekt továbbélő működésére, hatásaira. Így a program jelentősen tágitotta a kutatás ismeretbázisát a magyar–osztrák határ menti folyamatokról.

(f) *A feltáró munkák – (a)-(e) pontok – szintézise:*

A fejlődés lehetséges forgatókönyveinek felvázolása, a szükséges beavatkozások és akcióterületeinek meghatározása, azok beillesztése a jövő együttműködési programjainak rendszerébe, a megvalósítás javasolt intézményi kereteinek megfogalmazása.

(g) *Kiadványok:*

A Tér és Társadalom jelen tematikus kötete a kutatás részeredményeit mutatja be magyar és német nyelven. A kutatás végső eredményeit egy tanulmánykötetben adjuk közre.

A projekt szándékai szerint tükörprojektként indult, azonban az osztrák partner (KMU Forschung Austria, Bécs) a kiürült osztrák oldali tartományi szintű Interreg IIIA források következtében nem tudott pályázatot benyújtani. Így az osztrák oldal nem készülnek el a magyarral megegyező feldolgozások, és német nyelven sem jelenik meg osztrák oldalon a kutatás eredménye. Természetesen a kutatás ettől függetlenül számos módon nyer információt a határ másik oldalán megvalósuló folyamatokról: elérhető publikációk, a projekt keretében megvalósuló kétoldalú konferencia, a tanulmányút és a nyári egyetem osztrák oldali projektlátogatásai, a nyári egyetem osztrák előadásai, valamint a közös fejlesztési dokumentumok anyagai (West/Nyugat Pannon Euréció Jövőképe, Joint Regional Development Strategy for the the Vienna–Bratislava–Győr Region).

A Tér és Társadalom magyar–osztrák határ menti együttműködéssel foglalkozó tematikus kötete a kapcsolatok történeti áttekintésével indul (Rechnitzer János). Ezt követően a kérdőíves felmérés eredményeinek bemutatása következik a gazdasági (Grosz András), társadalmi (Csizmadia Zoltán), a munkaerő-piaci (Hardi Tamás), valamint az intézményi és önkormányzati (Páthy Ádám) együttműködések feldolgozásával. A zárótanulmány a 2000. évi Magyarország–Ausztria Phare CBC Kisprojekt Alap ex-post értékelésével jellemzi a vizsgált térség határ menti együttműködését, az integrált (határ)régió kialakulásának folyamatában (Lados Mihály).

Jegyzet

¹ A projekt az „Együttműködés fejlesztése a képzés, a szakképzés, és a kutatás terén” a Phare CBC 2002. évi Magyarország/Ausztria 2002, 2002/000-317-02 számú program támogatásával valósul meg. (Projekt kód: HU2002/000-317-02-17)